

सप्तदशं चिदात्मानं षोडशभिः पंचेन्द्रियाणि पंचेन्द्रियार्थाः स्वभावादयश्च षट् तैः मनीषी मनोनिपदशीलः आत्मनि बुद्धौ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अशरीरं स्थूलसूक्ष्मकारणशरीररहितं मर्त्येषु मरणधर्मवत्सु ॥ १७ ॥ अनुपश्यति गुरुवे दवाक्यमनु ब्रह्मभूयसे निर्विशेषब्रह्मभावाय ॥ १८ ॥ अभिजनः शिष्यकुलादिः समं ब्रह्मैव पश्यति ते समदर्शिनः ॥ १९ ॥ एतदेव प्रसिद्धिविधया आह सहीति ध्रुवेषु स्थावरेषु ॥ २० ॥ यो गफलमाह सर्वभूतेष्विति संप्रज्ञाते सोपाधिकावस्थायां सर्वभूतेष्व्वात्मानमनुस्यूतं पश्यति अहमेवेदं सर्वोऽस्मीत्यनुभवतीत्यर्थः आत्मनि निष्कले असंप्रज्ञातावस्थायां सर्वभूतान्यात्मन्येव विलीनानि पश्यति तत्के न कं पश्येदिति श्रुतेः तथा च द्विविधो ब्रह्मभाव उक्तो भवति स चोक्तः सोपाधिर्निरुपाधिश्च द्वेधा ब्रह्मविदुच्यते सोपाधिकः स्यात्सर्वात्मानिरुपाख्यो नुपाधिक इति ॥ २१ ॥ वेदस्य आत्माशब्दः स आत्मनि स्वस्वरूपे यावान्देशतः कालतश्च यावत्प्रमाणोस्ति तावान् आत्मा जीवः सर्वोऽपि वाचोविषय आत्मेत्यर्थः स च परात्मनि अधिष्ठाने स्वस्वरूपे तथा च श्रुतिः यावद्ब्रह्म बिभ्रितं तावती वा गति विभ्रितं विविधाकारेण स्थितं ॥

एवं सप्तदशं देहे दृष्टं षोडशभिर्गुणैः ॥ मनीषी मनसा विप्रः पश्यत्यात्मानमात्मनि ॥ १५ ॥ न त्वयं चक्षुषा दृश्यो न च सर्वैरपीन्द्रियैः ॥ मनसा तु प्रदीपेन महानात्मा प्रकाशते ॥ १६ ॥ अशब्दस्पर्शरूपतदरसागंधमव्ययं ॥ अशरीरं शरीरेषु निरीक्षेत निरिन्द्रियं ॥ १७ ॥ अव्यक्तं सर्वदेहेषु मर्त्येषु परमाश्रितं ॥ यो नुपश्यति स प्रेत्य कल्पते ब्रह्मभूयसे ॥ १८ ॥ विद्याभिजनसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ॥ शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः ॥ १९ ॥ सहि सर्वेषु भूतेषु जंगमेषु ध्रुवेषु च ॥ वसत्येको महानात्मा येन सर्वमिदं ततं ॥ २० ॥ सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ॥ यदा पश्यति भूतात्मा ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ २१ ॥ यावानात्मानि वेदात्मा तावानात्मा परात्मनि ॥ य एवं स ततं वेद सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ २२ ॥ सर्वभूतात्मभूतस्य विभोर्भूतहितस्य च ॥ देवापि मार्गे मुह्यन्ति अपदस्य पदैषिणः ॥ २३ ॥ शकुंतानामिवाकाशे मत्स्यानामिव चोदके ॥ यथा गतिर्न दृश्येत तथा ज्ञानविदां गतिः ॥ २४ ॥ कालः पचति भूतानि सर्वाण्येवात्मनात्मनि ॥ यस्मिंस्तु पच्यते कालस्तं वेदे ह न कश्चन ॥ २५ ॥ न तदूर्ध्वं न तिर्यक् च नाधो न च पुनः पुनः ॥ न मध्ये प्रतिगृह्णीते नैव किंचित्कुतश्चन ॥ २६ ॥

॥ २२ ॥ सर्वेषां भूतानां आत्मभूतस्य प्रत्यग्रूपस्य विभोः आकाशतुल्यस्य परिच्छेदाभिमानिनामेव देवयानः पितृयाणोऽन्यो बामार्गोऽस्ति अतस्तस्य मार्गोऽन्वेषणीये देवा अपि मुह्यन्ति देवापीत्यपे राषः संधिः व्यवहितक्रियया संबंधश्च अपदस्य मार्गरहितस्य पदैषिणः ब्रह्मबुभूषोः तथा च श्रुतिः न तस्य प्राणा उक्ता मंत्यत्रैव समवनीयंते ब्रह्मैव स न ब्रह्माप्येतीति अत्रैव स्वात्मन्येव समवनीयंते एकीभावेन लीयंते अ स्य परिद्रष्टुरिमाः षोडशकलाः पुरुषायणाः पुरुषं प्राप्या स्तंगच्छन्तीति श्रुत्यंतरा च विदुष्येव प्राणमनः प्रभृतीनां कलानां प्रत्ययो ध्यवसेयः ॥ २३ ॥ एतदेव दृष्टांतेन स्पष्टयति शकुंतानामिति ज्ञानविदां ब्रह्मविदां ॥ २४ ॥ कालोऽत्तरूपो जीवः पचति जरयति पच्यते जीर्यते यस्मिन् तं परमात्मानं ॥ २५ ॥ तत्मुक्तस्वरूपं प्रतिगृह्णीते विषयीकरोति एतेन देशविशेषप्राप्तिर्मुक्तिरिति पक्षः परास्तः ॥ २६ ॥